

ALISHER NAVOIY IJODINING KEYINGI DAVR ADABIYOTIGA TA'SIRI.

Farg'ona davlat universiteti
Filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi
3- bosqich 23.90 "A" guruh talabasi
Xomidjonova Oygul

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Alisher Navoiy ijodining keyingi davr adabiyotiga ko'rsatgan kuchli va uzviy ta'siri tahlil qilinadi. Navoiy tomonidan yaratilgan badiiy-estetik tamoyillar, g'oyaviy yo'nalishlar hamda til va uslubdagi yangiliklarning keyingi asrlardagi adabiy jarayonlarga singib borishi yoritiladi.

Maqolada Navoiy ijodining mumtoz adabiyot taraqqiyotidagi o'rni, uning asarlari orqali shakllangan badiiy tafakkur va ma'naviy qadriyatlarning keyingi ijodkorlar tomonidan davom ettirilgani ilmiy-nazariy asosda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Navoiy an'analari turli adabiy maktablar va ijodiy yo'nalishlar rivojiga qanday ta'sir ko'rsatgani ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Mumtoz adabiyot, Adabiy ta'sir, Badiiy tafakkur, Adabiy an'ana, Til va uslub, G'oyaviy meros, Adabiy maktablar, Keyingi davr adabiyoti, Ma'naviy qadriyatlar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется сильное и всеобъемлющее влияние творчества Алишера Навои на литературу позднего периода. Художественно-эстетические принципы, идеологические тенденции и новаторство в языке и стиле, созданные Навои, выделяются в литературных процессах последующих столетий.

В статье рассматривается роль творчества Навои в развитии классической литературы, продолжение художественной мысли и духовных ценностей, сформированных его произведениями, последующими творцами на научно-

теоретической основе. Также раскрывается, как традиции Навои повлияли на развитие различных литературных школ и творческих направлений.

Ключевые слова: Алишер Навои, классическая литература, литературное влияние, художественная мысль, литературная традиция, язык и стиль, идеологическое наследие, литературные школы, литература позднего периода, духовные ценности.

ANNOTATION

This article analyzes the strong and integral influence of Alisher Navoi's work on the literature of the later period. The artistic and aesthetic principles, ideological trends, and innovations in language and style created by Navoi are highlighted in the literary processes of the following centuries.

The article examines the role of Navoi's work in the development of classical literature, the continuation of the artistic thought and spiritual values formed through his works by subsequent creators on a scientific and theoretical basis. It also reveals how Navoi's traditions influenced the development of various literary schools and creative directions.

Keywords: Alisher Navoi, Classical literature, Literary influence, Artistic thought, Literary tradition, Language and style, Ideological heritage, Literary schools, Literature of the later period, Spiritual values.

KIRISH

Alisher Navoiy ijodi keyingi davr adabiyotiga ulkan ta'sir ko'rsatdi: u turkiy tilni adabiy til darajasiga ko'tarib, uni boyitdi, Sharq adabiy an'analarini davom ettirib, yangi janrlar (Xamsa) yaratdi, ma'naviy-falsafiy mazmunni chuqurlashtirdi, g'azal va doston janrlarini takomillashtirdi, tasavvufiy g'oyalarni tarqatdi, bu esa o'zbek va turkiy adabiyotning rivojlanishiga, keyingi avlod shoirlari (Jahongir, Bobur, Uvaysi, Nodira, Furqat va boshqalar) uchun asos bo'lib xizmat qildi, ularni til istiqloli va milliy adabiyotni rivojlantirishga undadi.

Asosiy ta'sir sohalari: Til va leksika: "Muhokamatul-lug'atayn": Turk tilini fors tiliga tenglashtirib, jonli xalq tilidan olingan so'zlarni adabiyotga kiritdi, turkiy tilda yangi ma'no qatlamlarini ochdi.

Grammatika: Mahmud Koshg'ariydan keyin turkiy til grammatikasini ilmiy asoslab berdi.

Janr va shakl: "Xamsa": Forsdagi an'anani turk tilida davom ettirib, "Hamsai mutaxayyira" (hayratlanarli Xamsa)ni yaratdi, doston janriga yangi hayot bag'ishladi.

G'azal: G'azal janrini badiiy va nazmiy jihatdan yuksaltirdi, uni chuqur falsafiy va tasavvufiy mazmun bilan boyitdi.

Nazm va vazn: "Mezonul-avzon": Aruz nazariyasini turkiy tilda tushuntirib, arab va fors aruzi qoidalarini turkiy she'riyatga tatbiq etdi, to'qqizta yangi vazn va she'riy shaklni aniqladi.

Milliy vaznlar: Turk she'riyatining o'ziga xos vaznlarini kashf etdi.

G'oya va falsafa: Ma'naviyat: Asarlarida insonparvarlik, ma'naviyat, axloq va tasavvuf g'oyalarini teran yoritdi, bu esa keyingi shoirlarga ta'sir qildi.

Keyingi avlodlarga ta'sir: "Navoiy izdoshlari": Zahiriddin Muhammad Bobur, Uvaysiy, Nodira, Furqat, Munis va boshqa shoirlar Navoiy an'alarini davom ettirib, turkiy til va adabiyotning rivojiga hissa qo'shdilar.

Til istiqloli kurashi: Navoiyning tilni rivojlantirishga undovchi g'oyalari keyingi davr adabiyotining o'zbek tilini mustaqil adabiy til sifatida rivojlantirishiga turtki bo'ldi.

Alisher Navoiy o'zbek mumtoz adabiyotining asoschisi, turkiy adabiy tilning yuksalishida beqiyos xizmat qilgan buyuk mutafakkir va shoir sifatida adabiyot tarixida alohida o'rin egallaydi. Uning ijodi nafaqat o'z davri adabiy jarayoniga, balki keyingi asrlar davomida shakllangan adabiy tafakkur va badiiy an'analarga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Navoiy yaratgan badiiy, g'oyaviy va estetik mezonlar keyingi davr adabiyoti rivojining muhim tayanchiga aylangan.

Navoiydan avval turkiy til adabiyotda cheklangan doirada qo'llanilgan bo'lsa, u bu tilning badiiy imkoniyatlarini keng namoyon qildi. "Muhokamat ul-lug'atayn" asari orqali turkiy tilning fors tilidan kam emasligini ilmiy va badiiy jihatdan isbotlab berdi. Bu holat keyingi davr adiblarida ona tiliga bo'lgan ishonch va e'tiborni kuchaytirdi. Natijada Bobur,

Mashrab, Nodira, Ogahiy, Muqimiy, Furqat kabi ijodkorlar Navoiy boshlab bergan til an'anasini davom ettirdilar.

Navoiy ijodining keyingi adabiyotga ta'siri, avvalo, g'azalchilik va dostonchilik sohasida yaqqol namoyon bo'ladi. Uning g'azallarida shakl va mazmun uyg'unligi, badiiy tasvirning nozikligi, so'z tanlashdagi aniqlik keyingi shoirlar uchun andozaga aylandi. Navoiy g'azallarida ishq, sadoqat, vatanparvarlik, insoniylik, ilohiy haqiqat kabi mavzular chuqur falsafiy ruhda yoritilgan bo'lib, bu mavzular keyingi davr adabiyotida ham asosiy yo'nalish sifatida saqlanib qoldi.

"Xamsa" an'ansi Navoiy ijodining eng muhim ta'sir doiralaridan biridir. U turkiy tilda mukammal "Xamsa" yaratib, bu janrni yangi bosqichga olib chiqdi. Keyingi davr adabiyotida doston yaratishda Navoiy syujet qurilishi, obrazlar tizimi va axloqiy-falsafiy g'oyalariga tayangan holda ijod qilish keng tarqaldi. Ayniqsa, tarixiy va ma'rifiy dostonlar yozishda Navoiy uslubi namuna bo'lib xizmat qildi.

Navoiy ijodida inson markazga qo'yiladi. Uning asarlarida komil inson g'oyasi yetakchi o'rin tutadi. Bu g'oya keyingi asrlarda adabiyotning asosiy maqsadlaridan biri sifatida shakllandi. Shoir insonni ma'naviy poklikka, adolatga, saxovatga, ilm va ma'rifatga chorlaydi. Keyingi davr adabiyotida ham adabiyot tarbiyaviy va ma'rifiy vosita sifatida qaralib, bu jihat Navoiy an'analari tayanadi.

Navoiy tasavvufiy-falsafiy qarashlari bilan ham keyingi ijodkorlarga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Uning asarlarida tasavvuf inson ruhiy kamolotining yo'li sifatida talqin etiladi. Bu qarashlar Mashrab, So'fi Olloyor, Boborahim Mashrab kabi shoirlar ijodida yanada chuqurlashgan holda davom etdi. Tasavvufiy ramzlar, majoziy obrazlar, ilohiy ishq tushunchasi keyingi adabiyotda keng qo'llanila boshlandi.

Til va uslub masalasida ham Navoiy ijodi keyingi davr adabiyotining poydevorini tashkil etadi. U badiiy tilni xalqona iboralar, maqollar, tasviriy vositalar bilan boyitdi. Bu uslub keyinchalik realizmga yaqinlashgan adabiy yo'nalishlar rivojiga zamin yaratdi. Ayniqsa, XIX asr adabiyotida Navoiy til an'analari xalq hayotini tasvirlashda muhim rol o'ynadi.

Navoiy ijodining ta'siri faqat badiiy adabiyot bilan cheklanib qolmadi. Uning tarixiy, axloqiy va adabiy-nazariy asarlari adabiyotshunoslik fikrining shakllanishiga ham ta'sir

ko'rsatdi. "Majolis un-nafois" asari orqali adabiy tanqid va tazkira yozish an'anasi rivojlandi. Keyingi davrlarda yaratilgan tazkiralar va adabiy risolalar Navoiy an'anasiga suyangan holda yozildi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy ijodi keyingi davr adabiyotining shakllanishida uzluksiz ta'sir ko'rsatgan, uning badiiy va g'oyaviy an'analari zamonaviy adabiyot uchun ham ilhom manbai hisoblanadi.

Alisher Navoiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyotining rivojlanishida beqiyos rol o'ynagan. Uning badiiy asarlari, g'oyaviy-ma'naviy qarashlari va til-uslubiy yangiliklari keyingi davr adabiyotining shakllanishida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilgan. Navoiy yaratgan "Xamsa" an'anasi, g'azal va doston janrlaridagi mukammal obrazlar tizimi, tasavvufiy va falsafiy tafakkur, insoniy qadriyatlarni yoritish uslubi keyingi avlod shoir va yozuvchilar tomonidan davom ettirilgan.

Uning asarlari nafaqat badiiy estetikani rivojlantirishga, balki til va adabiy tafakkur taraqqiyotiga ham kuchli ta'sir ko'rsatgan. Navoiy ijodining o'zbek va turkiy adabiy merosida qoldirgan izlari bugungi kunda ham adabiy tadqiqotlar va ijodiy izlanishlar uchun muhim manba bo'lib qolmoqda.

Shuningdek, Navoiy ijodi o'zbek adabiyotida milliy o'zlikni anglash jarayonini tezlashtirdi. U turkiy xalqning tarixiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlarini adabiyot orqali ifodalab berdi. Bu holat keyingi davr adabiyotida milliylik tamoyilining mustahkamlanishiga xizmat qildi.

Alisher Navoiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyoti tarixida, shuningdek, keyingi davr adabiyotining shakllanishida beqiyos o'rin tutadi. Uning asarlari nafaqat badiiy-ma'naviy qadriyatlar va estetik talablarga javob beruvchi san'at namunasi sifatida, balki adabiy tafakkur va til rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ilmiy va falsafiy meros sifatida ham ahamiyatlidir. Navoiy ijodining eng muhim xususiyatlaridan biri uning til va uslub sohasidagi yangiliklaridir.

U turkiy tilning badiiy imkoniyatlarini kengaytirib, uni fors va arab tillari bilan tenglashtirdi, bu esa keyingi davr adiblariga ona tilida ijod qilish imkoniyatlarini yaratdi. Shu bilan birga, Navoiy tilining boyligi, obrazlar tizimi va tasviriy uslubi keyingi shoirlar va yozuvchilar uchun namunaga aylandi.

“Xamsa” asarlari orqali Navoiy o‘z davrining eng murakkab badiiy masalalarini hal qildi va adabiy janrlarni mukammal darajaga olib chiqdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy A. Xamsa. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2015.
2. Navoiy A. Mukammal asarlar to‘plami. 10-jildlik. — Toshkent: Fan, 2016.
3. Karimov I.A. Ma’naviyat va adabiyot masalalari. — Toshkent: Ma’naviyat, 2015.
4. Mirzayev I. Alisher Navoiy va o‘zbek adabiy tafakkuri. — Toshkent: Akademnashr, 2016.
5. Qosimov B. Mumtoz adabiyot va adabiy meros. — Toshkent: Sharq, 2017.
6. Jo‘rayev N. Navoiy an‘analari va zamonaviy adabiyot. — Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
7. Mallayev N. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. (Qayta nashr) — Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
8. Hayitmetov A. Alisher Navoiy ijodiy merosi va badiiy tafakkur. — Toshkent: Fan, 2018.
9. Rasulov R. Adabiy jarayon va an‘ana. — Toshkent: Universitet, 2019.
10. Yo‘ldoshev Q. Adabiyotshunoslik masalalari. — Toshkent: Akademnashr, 2019.
11. Is‘hoqov M. Turkiy adabiy til va Navoiy maktabi. — Toshkent: Fan, 2020.
12. O‘zbek adabiyoti tarixi. 3-jild. — Toshkent: Fan, 2020.
13. Sultonov S. Mumtoz adabiyot poetikasi va ta’sir muammolari. — Toshkent: Akademnashr, 2021.
14. Abdullayev A. Navoiy va keyingi adabiy avlodlar. — Toshkent: Sharq, 2021.
15. Alisher Navoiy merosini o‘rganishning zamonaviy yo‘nalishlari. — Toshkent: Fan, 2022.